Les darreres excavacions al Montgròs, el Brull (Osona)

ALBERT LÓPEZ MULLOR, XAVIER FIERRO MACÍA[1]

L'*oppidum* del Montgròs

El conjunt arqueològic ibèric i medieval del Montgròs es troba al municipi del Brull (Osona), dins el Parc Natural del Montseny, a una altitud de 750 m. Ocupa una península sobre l'afrau del Montanyà vorejada de cingles per tots els costats, llevat de l'oriental, accessible a través d'un estret istme, en què, a l'època antiga, es va construir una fortificació, aprofitant una esquena d'ase natural, que provocava, en molt poc espai, un desnivell de fins a 6 m amb un pendent del 3,7%. D'aquest sistema defensiu ens ha pervingut, principalment, una muralla ibèrica orientada de nord a sud, d'uns 150 metres de llargària, la qual defensa una superfície de 9 hectàrees (Fig. 1-2).

La fortificació consta de diferents elements diacrònics (Fig. 3). De sud a nord, hom hi pot apreciar, en primer lloc, l'extrem meridional (sector A), molt arrasat i fins ara poc explorat, que flanqueja una porta estreta envoltada d'estructures que la defensaven. A continuació, on el terreny natural és més planer, hi ha un tram de muralla, que s'anomena convencionalment sector B, caracteritzat per la presència de sis cossos de guàrdia o sopluigs de la guarnició, bastits a manera de casamates, segons la nomenclatura francesa (Moret, 1996, p. 84, 213), i anomenats φυλακτηρια (*phulactéria*) en les fortificacions gregues, però que a la península Ibèrica apareixen també a les púniques i ibèriques. Davant dels quatre primers, hi ha les ruïnes d'un reforç massís que configura una muralla amb parament doble (Fig. 1, 10). Tot seguit es troba una altra porta, ara tapiada (Fig. 14), i un gran bastió rectangular (bastió núm. 1), adossat al llenç on són els dos darrers *phulactéria* (Fig. 1-2, 10-11). A continuació, ja dins el sector C, el terreny sobre el qual es va bastir la muralla inicia un ascens més fort, i el pany principal continua cap al nord, després de fer una reculada justament on acaba el bastió. Des d'aquest punt hi ha un replà en el terreny natural, al qual es va adossar un tram de mur més avançat. Fa la funció

1. Diputació de Barcelona. Àrea d'Infraestructures, Urbanisme i Habitatge, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local.

Figura 1. Vista aèria des del sud-est de la fortificació ibèrica del Montgròs. Foto: Paisajes Españoles SA, 2007. Diputació de Barcelona, Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL)

Figura 2. Vista aèria des del nord-est de la fortificació ibèrica del turó del Montgròs. Foto: Paisajes Españoles SA, 2007, SPAL

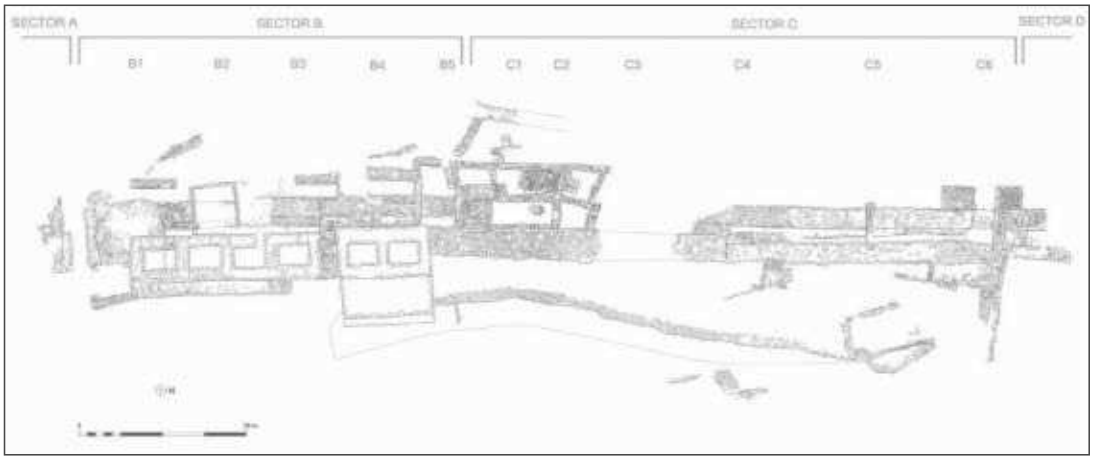

Figura 3. Planta general del conjunt arqueològic del Montgròs amb la nomenclatura assignada als diversos sectors

d'escarpa d'un fossat la contraescarpa del qual no estava fortificada. El fossat amida 83 m de llargària, amb una amplària i una fondària màxima de 3 m i 1,80 m, respectivament (Fig. 8-9, 11).

Tot això tornava a configurar una defensa amb doble llenç, en aquest cas amb el més avançat no adossat sinó col·locat en paral·lel, en una cota més baixa (Fig. 8). Aquest pany, alhora que protegia el fossat, servia de contenció al terreny natural en què recolzava el mur principal. Al bell mig d'aquest tram de la fortificació, al punt més elevat del terreny (sector C4), hi ha les restes d'un altre bastió (núm. 2), a manera de talaia. La seva posició coincideix amb un estrenyiment de la muralla, que en aquest cas manté l'alineació exterior, mentre que per l'interior fa un reclau de 90º (Fig. 10, 15-16). Al llarg del sector C, entre el pany principal i el fossat, hi ha una plataforma artificial a manera de berma, en l'extrem septentrional de la qual s'alça un tercer bastió (núm. 3), semblant al número 1, però més petit (Fig. 9). En aquest punt s'acaba el vall, ja que els afloraments de la roca calcària n'impedeixen la continuació. Segurament per això aquest indret va ser reforçat amb la construcció d'una mena de bestorre de planta el·líptica (Fig. 13).

L'extrem nord de la fortificació, el sector D, presenta només un parament visible (Fig. 1-2). Això, de moment, es dedueix a partir de la configuració del terreny i d'un petit sondeig fet al 2002, ja que la resta d'aquesta àrea roman intacta, llevat d'una exploració preliminar, duta a terme el 1975. Tot i això, l'any 2005, l'Oficina Tècnica de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona va fer la neteja de la vegetació arrelada als vessants de llevant i migdia de la muralla. Aquesta actuació va permetre interrelacionar la fortificació amb la topografia del lloc triat per bastir-la, la qual va condicionar els successius estrenyiments de la fàbrica. En aquest sector la muralla és més minsa.[2]

2. La muralla es va estretint a mesura que avança el traçat cap al nord: entre els sectors B1 a B3 té una amplària de 5,5 m; als sectors B4 i B5, de 5,9 m; entre C1 i C4, de 3,5 m, i a C5-C6, de 2,25 m. Al sector D, encara no excavat, sembla que només arribi a 1 m.

Manté, però, la tirada de la façana interna i l'alineació recula a la façana exterior, immediatament a tramuntana del bastió núm. 3. El relleu va fer innecessària la continuació del fossat al davant d'aquest tram, ja que, com s'ha apuntant, en aquest indret el terreny natural fa un pendent molt pronunciat, que es va veure accentuat amb l'aprofitament dels afloraments de roca calcària com a pedreres.

Pel que fa a l'interior del recinte delimitat per la muralla ibèrica principal, cal remarcar que, als àmbits B1 a B5, C4 a C6 i D1, s'han descobert les restes de la primera muralla que es va bastir al Montgròs (Fig. 7). Transcorre paral·lela al sistema defensiu principal, a 2 m de distància aproximadament, segons els sectors. La seva cara oriental té adossat un altre mur a manera de reforç. A més, dins els sectors B1 a B3 s'ha identificat un altre pany coetani, paral·lel a la muralla i interromput, de tant en tant, pel que podien haver estat diversos accessos (Fig. 4-6). Cal destacar el descobriment d'una porta d'aquesta primera muralla, situada a ponent de l'àmbit C6, dotada d'un marxapeu de lloses i flanquejada per dues torres internes de planta rectangular (Fig. 6-7). Al davant d'aquest accés, dins la berma que s'estén fins a arribar a l'escarpa fortificada del fossat, s'han trobat una sèrie d'estructures fragmentàries que donen idea de la presència d'elements avançats per protegir més bé la porta.

Recolzada parcialment en aquesta muralla més antiga, a ponent del *phulactérion* 5 i dins l'àmbit B4, es pot observar una estructura de planta circular formada per una filada de blocs calcaris i un rebliment de pedretes i terra. Segurament es tractava del suport d'una escala, que permetia l'accés als *phulactéria* 5 i 6 (Fig. 9). En aquest mateix

Figura 4. Els sectors B2 i B3 des de ponent. En primer terme, la muralla del segle V *i els murets coetanis associats a aquesta defensa. Al fons, la muralla principal, de cap al 300 aC, les ruïnes de l'edifici adossat de planta rectangular i de l'escala per accedir al camí de ronda, situada a tocar del tapiat de la poterna. A l'esquerra, un mur perpendicular a la fortificació ibèrica, però amb la base més alta, que correspon a la façana meridional del mas Montgròs. Foto: M. Baldomà, 2009, SPAL*

Figura 5. Sector B1 des del nord. En primer terme, la muralla del segle v, i a la dreta, una estructura associada. Per sobre de tot plegat, torre interior (segon quart s. iii aC) subsidiària de la porta de la muralla principal (c. 300 aC), a la qual s'adossa. Foto: M. Baldomà, 2009, SPAL

àmbit, però en una cota superior, s'aprecia un cos de planta rectangular adossat a la cara occidental del llenç. Va substituir l'element circular i va servir per suportar el camí de ronda (Fig. 10). Més tard, va ser ampliat amb una escala de caixa quadrangular, bastida al darrere de la porta tapiada de l'àmbit B3 (Fig. 13).

Al jaciment també s'ha palesat la presència de construccions de l'època medieval. Hi pertanyen un nucli important de ruïnes descobertes entre els àmbits B5 i C2, immediatament a ponent de la muralla principal (Fig. 3, 17-19). Els vestigis presents en aquests àmbits corresponen a una edificació de dimensions respectables, dotada de planta baixa i pis, que abraçava dues crugies paral·leles a la muralla, compartimentades en diversos espais i limitades per un lloc de pas que donava a una sèrie de recintes més extensos, però menys densos, fins ara poc coneguts. En aquella època també es van tornar a utilitzar els cossos B i C. Igualment hi corresponen les restes de tres murs, molt arrasats, situats extramurs de l'antiga fortificació ibèrica, al mig del sector C4.

El descobriment, l'excavació i la restauració del recinte

A finals del 1974, Josep Crivillé, constructor de la localitat de Seva, va topar amb les ruïnes de la fortificació del Montgròs mentre feia una extracció mecànica de pedres. Tot seguit, va comunicar la troballa a Camil Pallàs, aleshores arquitecte cap del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona (SCCM), avui Servei del Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL). Després d'una primera valoració de les ruïnes, que es trobaven molt amagades per la vegetació abundant que caracteritza l'indret, es va sol·licitar al Museu Arqueològic de Barcelona (MAB), llavors depenent de la Diputació de Barcelona, que fes una recerca arqueològica d'urgència. Aquella intervenció, sota la direcció d'Eduard Ripoll, Ricard Batista i Josep Maria Nuix, es dugué a terme als mesos de gener a març de 1975 i hi van participar Eulàlia Morral i Xavier Nieto, com a responsables dels sondeigs que s'hi van obrir: dos a tocar de l'angle nord-est del bastió núm. 1 i un altre al darrere del pany principal de la muralla ibèrica, en un dels àmbits que s'hi adossen, l'anomenat B5. A més, es va netejar amb mitjans mecànics una part de la cara frontal de la muralla i l'entorn immediat. Els resultats d'aquella primera excavació han romàs inèdits en gran part, tot i haver-se'n publicat un resum (Morral, Nieto, Miquel, 1982). La memòria, però, és dipositada a l'antiga seu del MAB, des del 1995 Museu d'Arqueologia de Catalunya, on també es conserven els materials que s'hi van obtenir.

Després d'aquells treballs, les intervencions van restar aturades, llevat de l'estintolament d'alguns trams de la fortificació, dut a terme per l'SCCM. L'any 1982, però, un cop adquirida per la Diputació la muralla i el terreny que l'envolta, el MAB va dur a terme un nou sondeig a la cara oriental de la fortificació, al nord del bastió 1. Aquesta excavació, dirigida per A. López Mullor i Jordi Rovira (1982 a, b), va donar com a resultat un seguit de dades interessants, tant sobre la fortificació ibèrica com sobre l'establiment de l'edat del bronze, els indicis del qual es van identificar aleshores. La recerca va continuar el 1984-1985 i el 1986-1987, a la meitat meridional del recinte, sota la direcció de J. Rovira i Núria Molist (1986-1989, 1991).

Mentrestant, des del 1985 fins al 1990, l'SPAL va desenvolupar tasques sistemàtiques de consolidació i restauració de les parets de la muralla que anaven sortint a la llum gràcies a les excavacions. Aquesta tasca es va fer sota la direcció de l'arquitecte cap, Antoni González, amb la col·laboració de l'aparellador, Antoni Rius, assessorats pels successius directors del MAB, Jordi Rovira i Ricard Batista.

El 1995, el Museu i les seves seus perifèriques van ser adscrites al Departament de Cultura de la Generalitat. La finca del Montgròs, però, va romandre com a propietat de la Diputació. Per tant, el nostre Servei, d'acord amb el de Parcs Naturals, hi va posar en marxa una nova etapa de treballs que ha continuat fins avui. Així, durant els anys 1996 a 1998, es va consolidar la porta principal del recinte, a l'extrem meridional del sector B, i el coronament i la part superior del bastió 1. Tot plegat, sota la direcció d'Antoni González i Antoni Rius. Paral·lelament, l'any 1997, l'arquitecte Claudi Aranyó[3] va elaborar, per encàrrec del Servei, un pla director de l'actuació al conjunt, el qual ha marcat la pauta per a les intervencions posteriors. D'ençà del 1998, la direcció general dels treballs ha estat responsabilitat dels successius arquitectes caps del Servei, Antoni González (fins

3. De l'estudi Aranyó, Ensenyat, Tarrida, arquitectes. SLP.

al 2008) i Joan Closa (des del 2009). El 2010, l'arquitecta tècnica Cecília Sanjurjo ha substituït Antoni Rius, que s'ha jubilat.

Pel que fa a les excavacions, cal ressenyar que les vam reprendre a partir del 1997.[4] De bon començament (1997-1998), es va intervenir a l'entorn meridional de la fortificació, al darrere del bastió número 1 i dels *phulactéria* 5 i 6, als àmbits B4 i B5. Durant les campanyes de 1998 i 2000-2001 es va treballar a llevant del sector C3, a l'indret on passava un antic camí forestal, tant en la plataforma que precedeix la muralla principal com en el descobriment sistemàtic del fossat. Més al nord, a la zona oriental dels sectors C4 a C6, l'excavació es va fer entre 1998 i 2003 i va posar al descobert el recorregut del fossat fins al seu encontre amb una bestorre, on acaba. També es va descobrir la plataforma intermèdia o berma entre el vall i la muralla principal, incloses les ruïnes dels bastions números 2 i 3. L'any 2000, amb motiu del muntatge del mirador metàl·lic instal·lat a ponent del sector B en la part interna del recinte fortificat, per tal de facilitar al públic la contemplació del recinte emmurallat, es van excavar els indrets on havien de recolzar els pilars que li serveixen de sustentació.

Durant els anys 2003-2006 es va excavar a l'interior del recinte emmurallat, entre els sectors C4 a C6, on es va posar al descobert un ampli tram de la primera muralla i la seva porta principal. També es va delimitar la part interna del bastió 2 i un seguit de murs medievals, corresponents, probablement, a tancats per a l'estabulació del bestiar. En el decurs de les campanyes de 2007 a 2010, s'han trobat les ruïnes de l'edifici medieval situades a ponent dels àmbits C1 i C2. Igualment s'han acabat de descobrir les estructures perifèriques de la porta de la primera muralla, situades a l'oest del sector C6, entre les quals destaquen les seves torres de flanqueig de planta quadrada. A més, lluny d'aquest sector, a la banda de ponent dels àmbits B1 i B3, s'han anat descobrint i redescobrint algunes estructures conegudes des dels anys vuitanta, que llavors s'havien tornat a tapar, i altres d'inèdites, com ara els trams més meridionals de la primera muralla. Finalment, al costat de llevant de B3 s'ha descobert l'extrem sud del fossat (López Mullor, 2002; López Mullor, Riera, 2004 a, b; López Mullor, Fierro, Riera, 2005; López Mullor, Fierro, 2010).

Les dades arqueològiques

Edat del bronze

Els vestigis més antics del Montgròs comencen amb un conjunt d'estrats apareguts per sota de les estructures ibèriques i recolzats sobre el terreny natural, els quals només contenen ceràmica de l'edat del bronze. Es tracta d'una troballa que es va identificar per primer cop el 1982, sobre la plataforma de terreny natural que hi ha entre el bastió núm. 1 i la muralla ibèrica principal.[5] Més tard, aquestes capes s'han anat trobant en diversos

4. Dirigides per Albert López Mullor i Mateu Riera entre 1997 i 2002, i per A.L.M. i Javier Fierro entre 2003 i 2009.

5. López Mullor, Rovira, 1982 a: 190. "Aquesta capa es trobava situada per damunt del sòl natural ... hom aprecia clarament que passa per dessota de la muralla d'època ibèrica. Així, durant els treballs de 1975 hom comprovà que [aquest] nivell apareixia també a l'altre costat de la fortificació. Tot això palesa que l'assentament del bronze final és anterior al bastiment de la muralla ibèrica i que, a més, ocupava una superfície no menyspreable, que, molt probablement, estigué centrada en el cim de la plataforma".

llocs del conjunt, sempre molt minses i arrasades per construccions posteriors i mai associades a cap mena d'estructura arquitectònica.[6]

La ceràmica que contenen la vam situar tipològicament al segle x aC i cal classificar-la dins el bronze final III o els camps d'urnes recents, datats, d'una manera àmplia, entre el 1100/900 i el 650 aC. L'any 2002 vam poder disposar de dues datacions radiocarbòniques referides en aquests nivells, les quals confirmen que ens trobaríem en un moment primerenc del bronze final, fins i tot potser una mica anterior al que les característiques del material van suggerir fa temps.[7]

Les datacions radiocarbòniques són les següents:

UE 057: Ua-19333 3035 ± 50 anys BP, cal. BC 1420-1120 (95,4%).
UE 132: Ua-19332 2935 ± 50 anys BP, cal. BC 1320-970 (95,4%).

D'altra banda, el 2003, vam disposar de tres datacions per termoluminescència de material procedent d'estrats de la mateixa fase.[8] Com es pot veure, el resultat confirma allò que ja indicava el carboni 14.

UE 016, 2002: 3206 ± 342 BP, data de calendari 1203 ± 342 aC
UE 06, 1982: 3287 ± 256 BP, data de calendari 1284 ± 342 aC
UE 06, 1982: 3202 ± 261 BP, data de calendari 1199 ± 261 aC

La primera muralla ibèrica

D'ençà de 1998, s'han anat descobrint diversos trams d'una muralla primitiva, paral·lela a la principal, d'uns 2,5 m d'amplària mitjana, situada a poc més d'un metre d'aquesta, a ponent, i de llargària molt semblant, la qual, si més no, devia acomplir la mateixa funció: tancar l'istme de la península del Montgròs (Fig. 7). Fins ara, només en coneixem de manera fefaent una porta flanquejada interiorment per dues torres, situada al sector C6 (Fig. 6). A l'exterior devia tenir una estructura defensiva perifèrica que, amb la construcció del bastió núm. 3, va quedar gairebé arrasada. És possible que al sector C2 hi hagués un altre accés, tot i que, a l'època medieval, es va veure molt alterat i les ruïnes ibèriques antigues que ara s'hi troben no són gaire expressives.

La primera muralla era coetània d'un mur paral·lel més estret amb diverses discontinuïtats, que de moment només s'ha trobat a la part meridional del conjunt, dins els

6. En un primer moment (1998), vam tenir la impressió que es podien associar a les restes molt escadusseres una o dues filades de la primera muralla descobertes al darrere del sector B4 de la fortificació ibèrica principal. L'ampliació de l'excavació d'aquesta primera defensa en diversos punts i l'estudi del seu rebliment (2003-2004) ens va fer rebutjar aquella primera hipòtesi i considerar aquesta fortificació més antiga, també d'origen ibèric.

7. Les anàlisis dels isòtops de carboni 14 de les mostres procedents de l'horitzó del bronze final del Montgròs les van fer l'any 2002 Göran Possnert i Maud Söderman del *Department of Material Science*. *Division of Ion Physics* de la Universitat d'Upsala, amb la col·laboració de Fernán Alonso de l'Instituto de Química Física Rocasolano del CSIC (Madrid).

8. Fetes al Laboratori de Datació i Radioquímica, Departament de Química Agrícola, Geologia i Geoquímica de la Facultat de Ciències de la Universitat Autònoma de Madrid, sota la direcció de Tomás Calderón i Asunción Millán.

Figura 6. Detall de la porta de la primera muralla ibèrica, descoberta al sector C6. Se'n pot veure el marxapeu de lloses de pedra i el traçat de les dues torres rectangulars que la flanquejaven interiorment. Foto: M. Baldomà, 2009, SPAL

àmbits B1 a B5 (Fig. 4-5, 7). Potser, si més cap a tramuntana s'eixamplés la superfície excavada, també s'hi trobaria. La interpretació que en fem és que aquesta paret devia tancar un cos adossat a la muralla, dotat de diverses portes, utilitzat com a sopluig de la guarnició, així com de magatzem i d'altres funcions auxiliars.

Aquest sistema defensiu, que, com hem explicat més amunt, en un primer moment havíem situat amb moltes reserves al final de l'edat del bronze,[9] es pot datar probablement entre el segle v avançat i el començament del segle iv, tot i que fins ara no posseïm elements fefaents per poder-li donar una cronologia precisa. De moment, considerem reveladora la presència de ceràmica ibèrica feta al torn dins el seu rebliment, que vam excavar el 2006 als sectors B4 i C6,[10] i d'algun bocinet de ceràmica àtica entre les seves

9. López Mullor, Riera 2004 a: nota 27. "Aquestes capes són molt minses i han proporcionat poc material. No s'hi ha localitzat, però, cap ceràmica al torn. Així que, encara que ens agradaria trobar uns estrats més potents, dotats de conjunts ceràmics abundants, la posició estratigràfica ens inclina a plantejar la hipòtesi que aquesta primera muralla pugui haver estat fundada al final de l'edat del bronze" .

10. Fins llavors no havíem excavat en cap cas el rebliment intern de la muralla primitiva, ja que era molt prim i els criteris de consolidació i restauració del jaciment aconsellaven de conservar-lo intacte. En aquella ocasió, però, la muralla es va haver de restaurar, per pal·liar els efectes d'una cala dels anys vuitanta, i es va aprofitar per excavar-ne un tram. Així va aparèixer dins el rebliment ceràmica ibèrica i àtica de vernís negre, tota molt esmicolada.

pedres, tal com passa al sector B3. També cal tenir en compte la ceràmica àtica de figures roges trobada a l'estrat que l'amortitzava al sector B1, datada de 375-325 aC, i que serveix com a *terminus ante quem* d'aquesta estructura (Fig. 20). Dins d'aquest horitzó, al sector C6, va aparèixer una punta de fletxa de bronze de la mateixa època (Fig. 21).

Cal assenyalar que, anys abans del seu abandó i desmuntatge, la primera muralla ibèrica es va veure reforçada tot al llarg de la seva cara externa per un pany d'1,5 m d'amplària màxima, que tenia la cara vista feta de pedres calcàries de grans dimensions i perfil atalussat, i que estava reblert de pedretes i terra. Com es pot veure a la figura 7, aquest element s'ha descobert en tot el traçat conegut de la muralla dels segles IV i V. En arribar a la porta del sector C6, on es conserva fins a una bona alçària a la banda de migdia —uns 2 m—, el reforç forma un galze a banda i banda dels muntants. Probablement en el moment de col·locar-lo també es va formar el paviment d'aquest accés que es conserva *in situ*. És de terra piconada i està precedit d'una franja enllosada d'1,5 m d'amplària alineada per la banda exterior de la porta (Fig. 6).

La fundació de la muralla ibèrica principal, c. 300 aC

Cap als anys finals del segle VI o la primeria del III aC, es va començar a desmuntar la muralla ibèrica primitiva i a substituir-la per una de nova, la qual anomenem principal, perquè és la que ens ha pervingut en més bon estat de conservació (Fig. 9). Aquesta datació la proporcionen alguns materials significatius. En primer lloc, un fragment de ceràmica àtica de vernís negre de la forma Lamb. 22, així com alguns de gerretes grises bicòniques,[11] tot plegat procedent d'una de les capes d'amortització de la muralla primitiva. A més, dins la muralla mateixa, als sectors C2 i C4, s'han trobat altres fragments d'aquesta forma. Un paviment que va funcionar en una etapa posterior a la fundació de la muralla, localitzat al darrere dels *phulactéria* 5 i 6, va proporcionar un fragment de

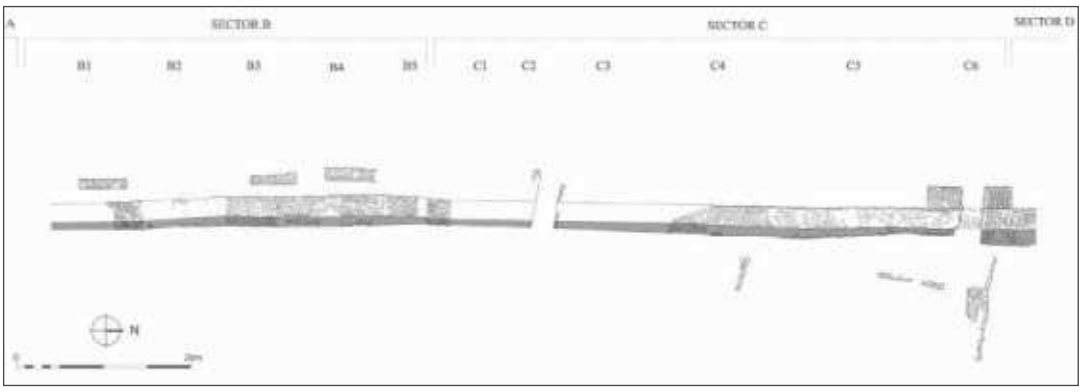

Figura 7. Planta general de la primera muralla ibèrica, bastida entre les darreries del segle V i començament del segle IV aC, on es pot veure, assenyalat amb una trama, el reforç de la cara externa, aixecat cap a mitjan segle IV aC

11. Sparkes, Talcott 1970: 129, Fig. 8.808 (c. 310); Picazo 1977: 112-113, Fig. 7.2, *t.p.q.* inicis s. IV; Rotroff 1997: 157, 320-321, fig. 59. 869 (c. 300), 870 ? (c. 300), 876 ? (290-275).

ceràmica àtica de vernís negre de la forma Jehasse 116 i altres de bols de ceràmica grisa ibèrica. Aquestes peces es poden datar entre el 350/325 i el 250/225 aC, tot i que a les publicacions més recents la forma d'àtica se situa, com a mínim, dins el primer quart del segle III,[12] cosa que permet proposar un *terminus post quem* per a l'aixecament del pany principal de la fortificació ibèrica i també, com veurem més endavant, datar-ne les primeres reformes.

El procés de construcció de la muralla principal va ser diacrònic, es va anar fent a trams, separats clarament per juntes constructives i corresponents a amplàries desiguals que, com a norma general, van fer que la cortina fos cada cop més estreta, a mesura que s'anava edificant, de sud a nord (Fig. 9). L'extrem meridional o sector A, ara com ara, no el coneixem gaire ja que està amagat sota una potent capa d'enderroc de pedres que no deixa entreveure'n el traçat. En tot cas, però, no sembla conservar-se en bon estat, atès el pendent abrupte que fa el terreny natural en aquesta zona, fins arribar a l'espadat que hi ha a tocar del camí que limita les ruïnes pel costat sud. Com a l'extrem de tramuntana, són visibles, aquí i allà, petites pedreres que van proporcionar ben fàcilment la matèria primera per bastir la fortificació.

En arribar a la porta, situada a l'extrem nord d'aquest sector i ja excavada en gran part, la interpretació és més senzilla. Es dedueix clarament que, amb el temps, es va fer cada cop més petita i es va dotar de defenses perifèriques, com ara una torre interior, de planta subrectangular i una protecció exterior (Fig. 9-10). En el moment de la fundació, aquesta porta donava pas a un tram de muralla força extens, ben gruixut, amb una amplària màxima de 5,9 m, caracteritzat per la presència de compartiments interiors d'almenys dues plantes d'alçària i dotats de porta, els *phulactéria* ja esmentats més amunt (sectors B1 a B4). El dispositiu estava precedit d'un fossat que en aquest primer tram només arribava fins al sector B2, on el terreny presenta uns afloraments de la roca natural i comença a fer pendent cap a migdia (Fig. 9).

Més al nord, el primer tram del cos C, format pels àmbits C1 a C3 i separat del B per una junta situada entre B4 i B5, és completament massís i més estret que el precedent —3,5 m d'amplària—, respecte al qual fa un reclau cap endins. Com que ocupa el punt més alt de l'esquena d'ase sobre la qual recolza la muralla, el fossat és molt més fondo i té l'escarpa fortificada i d'alçària considerable. En conseqüència, en aquest tram la muralla es componia de dues línies defensives, escalonades l'una al davant de l'altra. La primera, formada pel fossat amb l'escarpa recoberta de filades de pedres fins a una alçària màxima d'uns 5 m, al capdamunt de la qual no descartem la presència d'un parapet, tal i com apareix a la figura 15. Al darrere, la segona línia, força més elevada, la *muralla principal* en sentit estricte, dominava una terrassa intermèdia, a manera de berma, formada en gran part pel terreny natural retallat (Fig. 8-9, 11, 15).

En el punt més alt de la fortificació, entre els sectors C3 i C4, hi ha una altra junta, la qual indica una nova embranzida en la construcció del recinte fortificat i a més dóna pas a un nou estrenyiment del pany de la muralla que, en aquest cas, fa una reculada interior i ofereix una cara externa perfectament alineada amb la del tram situat més cap al sud. En aquest tram el llenç torna a ser massís. Al final trobem el bastió núm. 3

12. Sparkes, Talcott 1970: 147, 310, fig. 10.1058 (350-325 aC), 10.1059 (325), 10.1060 (325-310); Jehasse 1973: làm. 113, n. 433, 320-275; Cerdà 1987: 357-364, fig. 76, 77-78, 375-350; Morel 1981: 148, làm. 34-35; Rotroff 1997: 144, 310-311, fig. 46.650 similar (300-275), 47.655 similar (c. 275), 47.660 (c. 250-225).

adossat a la muralla, tant per llevant com per tramuntana (Fig. 9). S'ha de remarcar que, durant algun temps, la nova muralla, ja dotada del bastió núm. 3, va coexistir amb el tram més septentrional de la primera fortificació. Probablement, es pensava que aquest sector, amb un pendent molt fort del terreny en direcció nord i est, era fàcilment defensable sense més esforços. Si més no, algun temps després, es va dur a terme la darrera fase constructiva de la muralla principal, que va consistir en l'arrasament del sector antic més septentrional i la col·locació, justament al davant seu, d'un mur massís, d'1 m d'amplària, aproximadament, més estret que el llenç que s'havia fet servir fins llavors, i que suposem que arriba pràcticament al cingle de tramuntana, tot i que encara no se n'ha excavat la majoria del traçat (Fig. 15).

Els reforçaments del segle III aC

En el decurs d'aquest segle la fortificació va experimentar canvis tan importants com ara la construcció dels bastions núm. 1 i 2, situats respectivament al davant dels *phulactéria* 5 i 6, en el sector B4, i a l'indret on la muralla principal fa una reculada per l'interior, en el

Figura 8. Panoràmica de la part central de la fortificació des de llevant. Foto: A. Rius, 2003, SPAL

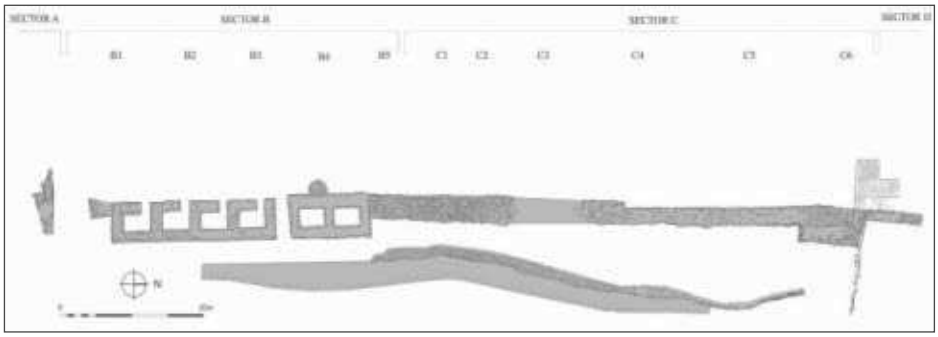

Figura 9. Planta general de la segona muralla ibèrica o muralla principal, una vegada conclosa la seva construcció, la qual va començar cap als darrers anys del segle IV aC. Aquesta obra, acabada el primer o segon decenni del segle III aC, es va construir a trams, tot començant per l'extrem de migdia

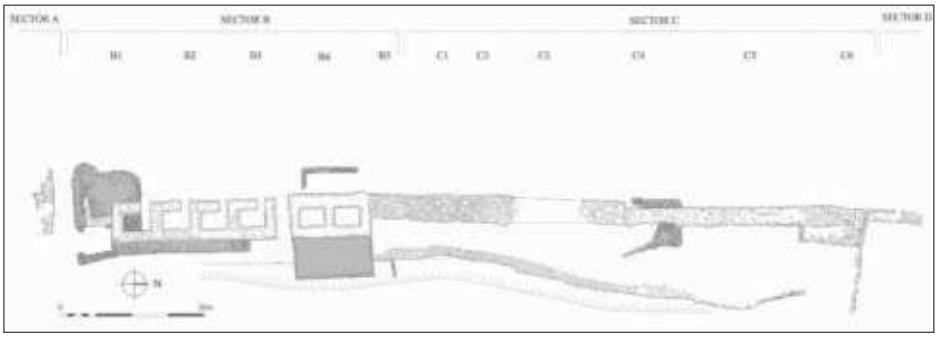

Figura 10. Planta general de la muralla ibèrica principal, amb els primers reforços que s'hi van fer en el decurs del segle III aC: construcció dels bastions 1 i 2, reforçament de la porta amb una torre interior i aixecament d'un parament extern adossat als sectors B1 i B2 de la muralla

Figura 11. La muralla ibèrica principal des del nord-est. En primer terme, a baix, el fossat amb l'escarpa fortificada, que en aquesta imatge apareix en procés d'excavació i consolidació. A dalt, el pany de la muralla. A l'esquerra, el bastió núm. 1. Foto: M. Baldomà, 2000, SPAL

sector C4 (Fig. 10). El bastió núm. 1 es va situar en funció de la presència d'una poterna immediatament al sud (Fig. 14), així com de la relativa proximitat de la porta de la muralla, a la qual s'havia d'accedir a través d'un pas estret que s'iniciava precisament al peu del bastió. També protegia des de migdia l'accés a la berma situada entre el fossat i la muralla principal (Fig. 1-2, 11). Cal afegir que, dins el recinte fortificat també es van fer canvis, com ara la construcció d'un cos de planta rectangular adossat al parament del sector B4, que va tenir planta baixa i pis i que servia per accedir al camí de ronda de la part de sobre de la muralla (Fig. 4,16). Aquesta construcció va substituir un element aïllat de planta circular, que podia haver servit per recolzar-hi una escala (Fig. 9-10). És molt probable que aleshores es reconstruís la cara interna de la muralla del sector B4, al darrere dels *phulactéria* 5 i 6. La disposició dels seus paraments (Fig. 12, UE 04 i 05), on es distingeixen dues etapes constructives, així ho indica, com també la trinxera de fundació que es va fer per bastir-hi el nou pany (UE 13), la part superior de la qual coincidia amb el paviment i les seves preparacions (UE 2, 3 i 10) del nou cos rectangular paral·lel a la muralla (UE 18, planta a la Fig. 10), el pis superior del qual donava accés al camí de ronda. Totes aquestes activitats es poden datar a través de la ceràmica apareguda a l'estrat 10, a la qual hem fet referència més amunt, per donar un *terminus ante quem* a la muralla principal. Recordem que el seu fòssil director era la forma Jehasse 116 que, com a mínim, es pot datar del primer quart del segle III i arriba fins al tercer. Aquesta data, doncs, serveix per situar cronològicament la primera etapa de reformes que va patir la fortificació al llarg del segle III aC.

El paper del bastió núm. 1 es va complementar amb la construcció d'un reforç ben gruixut adossat als trams B1 a B3 de la muralla. A més, la porta va ser empetitida i protegida, per dins i al nord, per una torre de dimensions considerables, amb tres cares llises i una de corbada. Al nord-est de l'entrada es va fer un recinte, que ens ha arribat molt arrasat, del qual no se sap si era un altre cos o simplement un *proteichisma* o parapet (Fig. 10). Nosaltres, a la figura 15, ens hem decantat cap a la primera interpretació.

Al bell mig de la fortificació, el bastió núm. 2 es va construir en el punt més alt de la muralla, a manera de torre talaia. Es va trobar en molt mal estat de conservació, sobretot per l'exterior del pany principal, on pràcticament havia desaparegut i darrerament s'ha consolidat i recrescut una mica. Sortosament, la seva superestructura a sobre del pany principal presentava vestigis identificables d'una certa identitat que permetien de reconèixer-lo; la planta es pot veure a la figura 10 i la restitució ideal, a la 15 i 16.

En una segona fase d'aquestes activitats constructives, probablement ja dins la se-

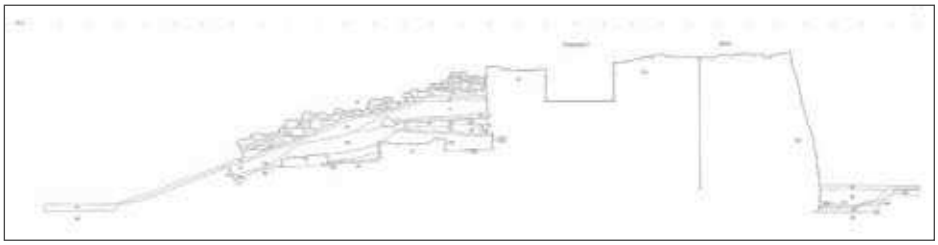

Figura 12. Una de les seccions estratigràfiques preses durant l'excavació. En aquest cas en direcció est-oest pel sector B4, al darrere del bastió núm. 1. A l'esquerra, es pot apreciar la seqüència des de l'edat del bronze a l'època medieval. En el centre el cos de la muralla on hi ha el phulactérion 5. Tot seguit, el bastió i el fossat, afectat per la construcció d'aquesta darrera estructura

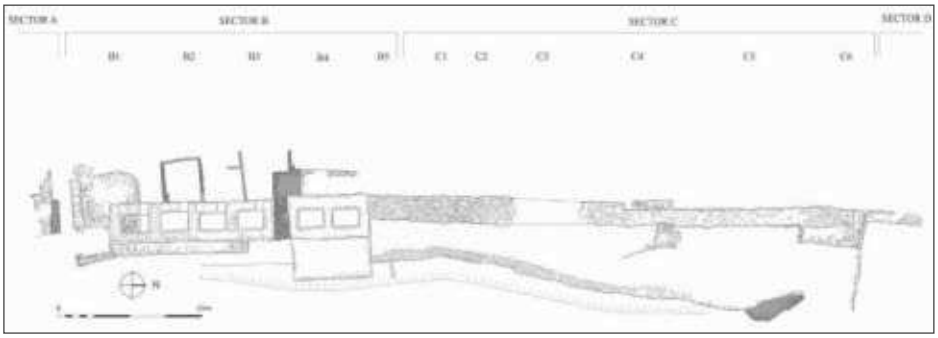

Figura 13. Planta general de la muralla ibèrica principal, amb la segona tanda de reforços que s'hi van fer en el decurs del segle III aC: empetitiment de la porta principal, tapiat de la poterna o porta secundària, darrere de la qual es va construir una escala per accedir al pas de ronda, i tapiat de les portes dels phulactéria 1-4, la paret interna dels quals es va reconstruir; aleshores també es van reblir interiorment. Al sector C5 es va bastir una mena de bestorre adossada a l'escarpa del fossat

gona meitat del segle III, s'ha de situar el tapiat de la poterna del sector B3, al qual es va adossar per la cara interna una escala de pedra per arribar directament al camí de ronda (Fig. 13-14). Segurament en substituïa o complementava una altra de situada dins el cos d'edificació descrit més amunt, al darrere dels *phulactéria* 5 i 6, al qual es va adossar pel cantó de migdia. Aquestes accions van coincidir amb el rebliment dels *phulactéria* 1 a 4, cosa que va configurar un poderós tram de mur massís de gairebé 6 m de gruixària situat entre la porta i el bastió núm. 1, el qual, per cert, en aquell moment també va ser àmpliament reparat per la cara interna. Per acabar, s'ha d'esmentar la construcció d'una mena de bestorre el·líptica, situada al nord-est de la plataforma fortificada que precedeix el pany central de la muralla principal i que complementaria l'acció del bastió núm. 3 (Fig. 13, 15).

La destrucció de cap al 200 aC

En aquella època la fortificació va ser expugnada i malmesa a causa d'un incendi. Aquest esdeveniment s'ha comprovat a la banda meridional de la muralla principal, tant a la zona de l'accés, en què, l'any 1986, es va trobar, sota les capes d'enderroc, la porta de fusta cremada, com al darrere del bastió núm. 1, on també eren molt clares les restes d'incendi (Molist, Rovira, 1986-1989). Per la nostra banda, el 1997-1998, vam localitzar les bigues del forjat de la planta pis de l'edifici que s'adossava interiorment a la muralla al darrere dels *phulactéria* 5-6 i del bastió 1. En aquest indret també van aparèixer una sèrie de peces de ceràmica literalment esclafades per l'ensorrament del sostre, al costat d'altres de trencades en molts trossos disseminats per la superfície del terra, la qual cosa indicava que, mentre les unes es trobaven *in situ*, les altres havien caigut des del pis alt, juntament amb les bigues. A sobre de tot això, es trobava un

Figura 14. Poterna o porta secundària situada al sector B3, al sud del bastió 1, tapiada a la segona meitat del segle III aC. Foto: J. Fierro, 2006, SPAL

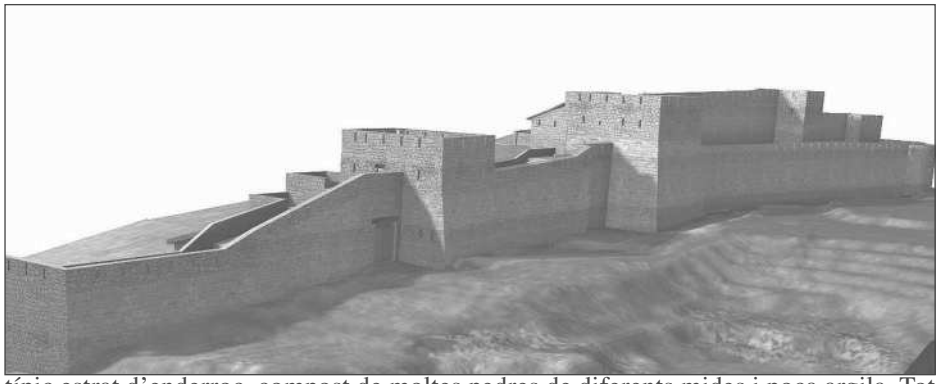

Figura 15. La muralla ibèrica principal vista des del sud-est. Restitució de l'estat ideal del seu estat al segle III aC avançat. Infografia amb dades dels autors: Javier Ortiz (Centum), 2008, SPAL

típic estrat d'enderroc, compost de moltes pedres de diferents mides i poca argila. Tot

plegat contenia ceràmica de vernís negre, tant del taller de Roses com itàlica, de la classe decorada amb les anomenades petites estampilles, de les formes Lamb. 24/25B, Lamb. 26 i Lamb. 27, així com campaniana A. Hi havia, a més, fragments d'àmfora grecoitálica antiga. Aquest conjunt, acompanyat de ceràmica ibèrica, lògicament més abundant, proporcionava una datació de les acaballes del segle III o de la primeria del segle II aC.

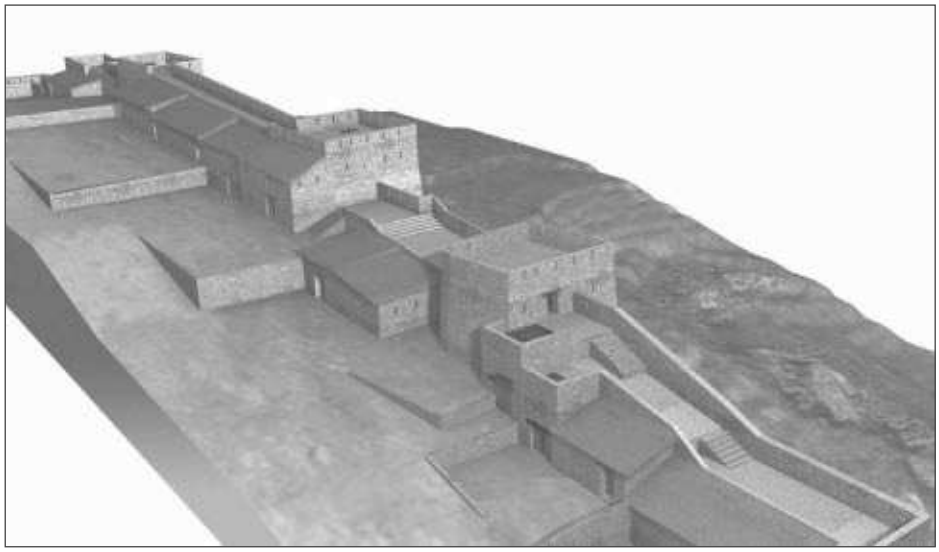

Figura 16. La muralla ibèrica principal vista des del sud-oest. Restitució de l'estat ideal del seu estat al segle III aC avançat. Infografia amb dades dels autors: Javier Ortiz (Centum), 2008, SPAL

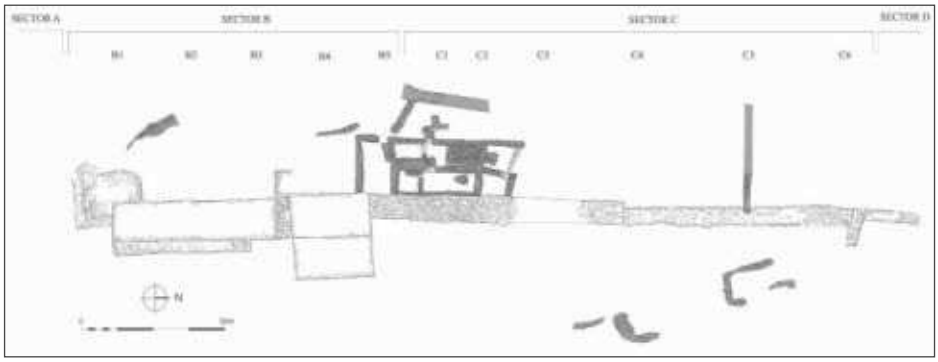

Figura 17. Planta general de les estructures medievals. Al bell mig, hi destaquen les ruïnes de la part residencial del mas Montgròs, que estava envoltat de dependències agrícoles i ramaderes aïllades i de murs d'aterrassament

A la cara externa de la fortificació els estrats d'enderroc eren de gran potència. A banda de la ceràmica ja enumerada, s'hi va trobar una dracma emporitana, molt semblant a les publicades per Molist i Rovira el 1986-1989 (p. 134, Fig. 24), procedents de l'àrea de la porta. Segons M. Campo (2004), les dracmes aparegudes dins el mateix horitzó corroboren la data aportada per la ceràmica. Aquestes evidències, que centren la datació obtinguda cap al 200 aC, fan que es pugui relacionar amb dos esdeveniments bèl·lics ben coneguts: la Segona Guerra Púnica (218-201 aC) o la campanya del cònsol M. Porci Cató, duta a terme el 195 aC contra els ibers revoltats arreu d'Hispània un parell d'anys abans (Liv. XXXIV).

Al llarg de la guerra hannibàl·lica les peripècies dels ausetans van ser constants. El 218 aC, quan els exèrcits cartaginesos marxaven cap a Itàlia a combatre els romans, van sotmetre diversos pobles ibers, entre els quals hi havia els ausetans (Liv. XXI, 23, 2. Va sotmetre "els ilergets, bargusis, ausetans i la Lacetània que està als peus dels Pirineus"). L'hivern del 218 al 217 aC, les tropes d'Gneu Escipció van assetjar durant un mes la ciutat d'Ausa, que llavors militava en el camp cartaginès. El règul ausetà Amusic, abans que la ciutat caigués, va fugir i es va refugiar al camp del general Hasdrúbal. Liv. XXI, 61, 6-11:

6-7: "Poc després d'anar-se'n Gneu, Hasdrúbal es presentà, i, tot revoltant els estats ilergets, els quals havien lliurat hostatges a Escipió, amb el jovent es dedicà a devastar els camps dels aliats fidels als romans. Surt Escipió del seu campament d'hivern i foragita novament Hasdrúbal, el qual abandona tot el país d'aquest costat de l'Ebre. Escipió es llança amb tot el seu exèrcit sobre els ilergets, abandonats per l'autor de la seva rebel·lió, els rebutja tots i assetja la ciutat d'Atanagrum, capital d'aquells estats. Pocs dies després, rep la seva rendició i els exigeix més hostatges que abans i una contribució en diner."

8-11: "Des d'aquí marxa contra els ausetans, propers a l'Ebre, aliats aquests també dels cartaginesos, i assetja llur ciutat. Els lacetans intentaren de portar auxili, de nit, als seus veïns, i quan ja estaven a prop i es preparaven per entrar, caigueren en una emboscada preparada pels romans, i hi moriren uns dotze mil homes; la resta, gairebé tots desarmats, arribaren a llurs cases a través dels camps. Als assetjats, no els restava cap altre auxili que la cruesa de l'hivern, contrària als assetjadors. Trenta dies durà el setge, durant el qual rares vegades el gruix de la neu fou inferior a quatre peus, i, de tal manera la neu havia cobert les màquines i els mantellets dels romans, que ella sola bastà, algunes vegades, per a protegir-los del foc que l'enemic els llançava. Finalment, després que Amusic, llur príncep, hagués fugit al costat d'Hasdrúbal, es lliuraren per mitjà del pagament de vint talents de plata. Els romans tornaren a Tarragona."[13]

Avançat el conflicte, l'estiu del 205, els ilergets van reunir per segon cop —ja ho havien fet el 206— una confederació de tribus ibèriques que s'enfrontaren als romans. Aquesta vegada, al costat dels cabdills Indíbil i Mandoni, hi havia els ausetans encapçalats per Amusic, així com els lacetans amb el seu príncep. La confrontació amb els romans, que va tenir lloc a prop d'on és ara Saragossa, va resultar una terrible desfeta per als ibers, que van veure els seus líders empresonats i morts; Indíbil ja havia caigut al combat. També van ser ocupats els principals nuclis de població ibèrics (Liv. XXIX, 1-3; Apià, *Iberica*, 38).

13. Traducció extreta de Villalba 1980.

Liv. XXIX, 1-3:

"Trenta mil soldats d'infanteria i gairebé quatre mil de cavalleria es van reunir al territori dels sedetans, al lloc assenyalat. També els generals romans Lèntul i Manli... reuniren els seus exèrcits, travessaren el país dels ausetans... i arribaren prop del lloc de reunió dels enemics... Al centre hi havia els ausetans; els ilergets, a l'ala dreta; a l'esquerra, els altres pobles hispans desconeguts... i així, renunciant a combatre a cavall, els hispans baixaren a terra... Els bàrbars no haurien resistit un assalt tan vigorós si el mateix reietó Indíbil, amb la cavalleria descavalcada, no s'hagués llançat al davant de les primeres tropes d'infanteria. Es mantingué, durant un temps, una lluita ferotge. Ferit i mig mort, el rei va continuar resistint, però, al final, clavat a terra per una llança, els del seu voltant foren abatuts pels dards, i començà la fuga per tots els costats..."

"Aleshores, convocats a consell per Mandoni, es lamentaren de les seves desgràcies, i acusant els inductors de la revolta, decidiren enviar legats per lliurar les armes i oferir la seva submissió... Se'ls va contestar que s'acceptaria la seva submissió si lliuraven vius Mandoni i els altres instigadors de la guerra; si no, l'exèrcit seria dirigit contra els ilergets, els ausetans i sobre els altres pobles. Això fou dit als legats i fou repetit davant del Consell. Mandoni i els altres prínceps foren agafats i foren lliurats al suplici. La pau quedà restablerta als pobles d'Hispània."[14]

Potser en aquest marc es podria haver produït l'ocupació i destrucció parcial de l'*oppidum* del Montgròs, que coincidiria amb la del Casol de Puigcastellet de Folgueroles.[15] D'aquesta manera, s'haurien inutilitzat dos nuclis militars que eren la clau per accedir, des del nord-est, a la plana de Vic o als turons que la limiten, on de ben segur era la capital ausetana.

S'ha de tenir present, però, la teoria de Jacob (1987-1988) i Burillo (2001-2002), segons la qual certes cites dels autors clàssics, algunes de les quals hem transcrit més amunt, es refereixen als "ositans" i no pas als ausetans. Els primers serien una tribu situada "prop de l'Ebre", lluny de l'actual comarca d'Osona. Per proposar aquesta interpretació ha estat bàsica la descripció continguda a Liv. XXI, 61, 6-11. La referència als ausetans, en què s'afirma que "estan prop de l'Ebre (*prope Hiberum*)", els va servir de base per proposar l'existència d'uns "ausetans de l'Ebre" o "ositans", diferents dels que van ocupar l'actual comarca d'Osona. Tot i ser interessant aquesta hipòtesi, no acabem de veure cap contradicció en el fet que els ausetans, primer sotmesos per Hannibal i després administrats per Hannon (Liv. XXI, 23, 2-4), fossin des de llavors aliats dels cartaginesos i durant la seva pugna amb Escipió, els lacetans, els seus veïns, intentessin prestar-los ajut (Liv. XXI, 61, 8). D'altra banda, el relat d'Apià (*Iberica*, 38) del combat entre romans i cartaginesos, explicat igualment per Livi (XXIX, 1, 2, 3), també ha estat utilitzat per aquests investigadors per tal de situar els *altres* ausetans a la regió de l'Ebre, a prop dels ilercavons i els sedetans. En aquest cas tampoc no creiem que sigui un argument definitiu l'aliança dels ausetans amb els ilergets, poble tan proper geogràficament al dels ausetans "clàssics" com el dels lacetans, al qual hem fet referència més amunt. Potser en aquesta teoria, que no descartem per ara radicalment, però a la qual ens costa donar suport, li farien més servei els textos de Livi referits a la campanya de Cató, a la qual ens referirem tot seguit, especialment Liv. XXXIV, 20 i 56. Malgrat tot, s'ha de

14. *Ibid*.

15. Molas, Mestres, Rocafiguera 1988, 1991, 1992; Ollich, Rocafiguera 1990, 1993; Rocafiguera 1995.

tenir en consideració que els ausetans són citats a les fonts ocupant, com a mínim, tres localitzacions: la propera a l'Ebre, que ja hem vist; al peu dels Pirineus, al costat dels iacetans (Plini, *Nat. Hist*, III, 20-22), i finalment al costat dels ilergets, bargusis i lacetans (Liv. XXI, 23, 2), en aquest darrer cas delimitant amb no gaire marge d'error la seva situació a la comarca d'Osona.

Tornant a la qüestió de la destrucció de la fortificació ibèrica, una altra possibilitat és que hagués tingut lloc pocs anys després, el 195 aC, en el decurs de la campanya de M. Porci Cató davant de la revolta general de les tribus iberes, esdevinguda el 197 aC. Llavors, el cònsol va mantenir combats amb diferents exèrcits del país, i és proverbial la seva ordre de destruir les muralles dels nuclis ibèrics (Apià, *Iberica*, 41). Se sap que no va ser acomplerta a tot arreu, però potser l'enderrocament sistemàtic de les defenses als nuclis ausetans podria tenir aquesta altra causa.

Sigui com sigui, estem tractant d'un període molt curt des del punt de vista arqueològic, entre el 205 i el 195 aC, en què l'estat dels nostres coneixements sobre els materials que ens serveixen de fòssil director, la ceràmica de vernís negre, les àmfores i les monedes, encara no permet matisos cronològics tan afinats. És per això que datem aquest moment de cap al 200 aC, posats a triar una xifra rodona.

Un cop consumada la destrucció del recinte, no total, però sí important, ja que hem de recordar que el fossat va restar colgat i que van desaparèixer la part alta de tota la muralla principal, així com la majoria de les dependències interiors, creiem que la fortificació degué restar abandonada. Segons Rovira i Molist (1986-1989: 130, 133), sembla que s'hi han trobat uns pocs fragments de campaniana B, cosa que, des del punt de vista cronològic, ens portaria, com a mínim, al 125 aC. Cal associar-los, almenys un de la forma Lamb. 1 / Morel 2323, a la darrera etapa d'ús del *phulactérion* 2. En el decurs dels nostres treballs, però, no hem localitzat cap vestigi de material d'aquest període, ni de ceràmica envernissada de negre, ni de ceràmica comuna itàlica, ni d'àmfores de la mateixa procedència. Per tant, de moment, aquesta ocupació posterior al 200 aC sembla un fenomen episòdic, l'extensió del qual està per determinar.

L'època medieval

En tot l'extens sector que hem excavat, immediatament per sobre de les capes ibèriques d'enderroc, s'hi superposen les corresponents a l'època medieval. Les primeres notícies de troballes de material medieval al Montgròs daten de les excavacions dutes a terme el 1975. Llavors, es va localitzar la basa d'una columna, es van recollir teules a l'àmbit B5 i es va proposar la hipòtesi de la utilització d'algunes ruïnes de la muralla ibèrica en una època més recent.[16] Amb motiu de campanyes posteriors, es tornà a parlar d'una *freqüentació* medieval del jaciment, però sense referències més concretes, a més d'identificar-se una masia, que llavors es va situar a l'època moderna.[17]

16. "Es tracta de les restes d'un corral o cobert que aprofità la muralla ja enrunada" (Morral, Nieto, Miquel 1982: 243).

17. "Possibles ocupacions esparses, en època medieval, reaprofitant les estructures defensives" (Molist, Rovira 1986-1989: 138). "Sobre les ruïnes de la fortificació ibèrica, es va bastir una masia, probablement el segle xvii (*Ibid.*: 130, 133).

D'ençà del 1997, els resultats han estat més explícits. Ara sabem que, a ponent del pany principal dels sectors B5 a C3 de la muralla ibèrica, a l'època medieval es va bastir de bell nou un edifici d'uns 180 m^2 adossat a la cara interna de la fortificació, la planta del qual apareix a les figures 17 i 18. Una part d'aquesta construcció, la situada més cap a migdia, va aprofitar com a paviment la part superior dels nivells d'enderroc d'època ibèrica (espais I i II) o, fins i tot, algunes estructures arrasades, com ara la primera muralla (espai III). A la banda de tramuntana, però (espais IV a VII), on el terreny pujava progressivament cap al punt més alt del turó, es va optar per desmuntar les estructures antigues i extreure-hi el substrat natural, a fi d'aconseguir sòls horitzontals. La façana occidental d'aquest edifici donava a un lloc de pas, en direcció nord-sud (espai VIII), limitat a migdia per una paret que configurava una terrassa i a ponent per una altra que, de moment, coneixem molt poc, tot i que podria haver format part del perímetre d'una superfície artificial relativament extensa, potser una era.

L'espai I d'aquesta construcció tenia, com la resta, planta baixa i pis, en aquest cas sostingut per una columna de pedra situada en posició central, feta a base de tambors d'aquest material tallats barroerament. En els de més al nord les bigues devien recolzar en les parets, tot i que, entre els espais III i V, són clarament visibles els estreps del que podria haver estat un arc diafragmàtic que, més tard, va ser tapiat. Suposem que la part baixa de la majoria d'aquests espais hauria servit com a quadres o estables, segons que indica la presència d'una menjadora a l'espai I o el paviment de pedra de IV. A l'espai VI, per la seva banda, es distingeix perfectament la base d'un forn domèstic, exempt de les parets perimètriques. Com és normal en aquesta classe de construccions, les habitacions es devien trobar a la planta pis. Cal destacar, en tot cas, que la muralla ibèrica principal, tot i estar malmesa, constituïa el límit oriental de la casa (Fig. 18-19).

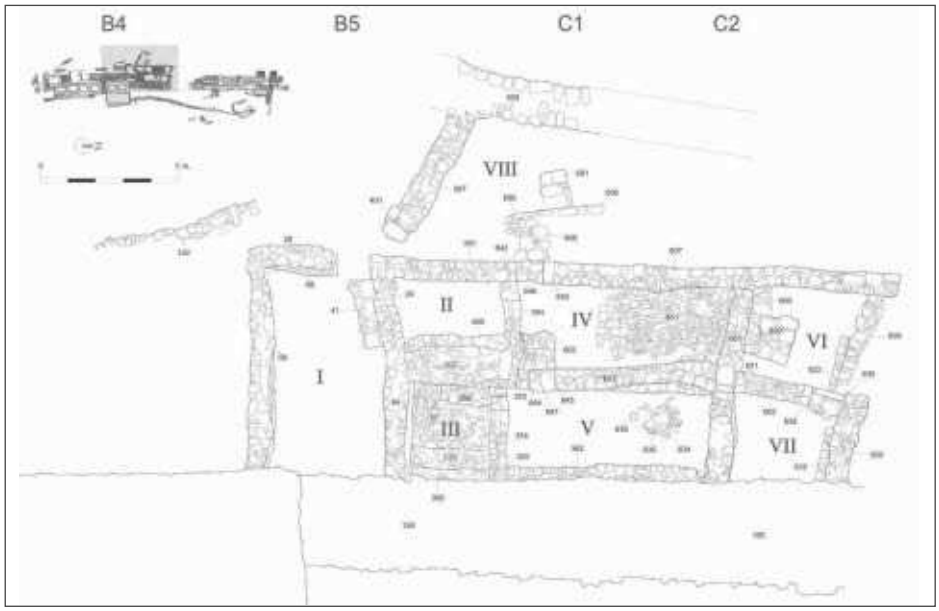

Figura 18. Planta de detall de la part residencial del mas Montgròs, amb indicació de la nomenclatura dels àmbits i de les unitats estratigràfiques

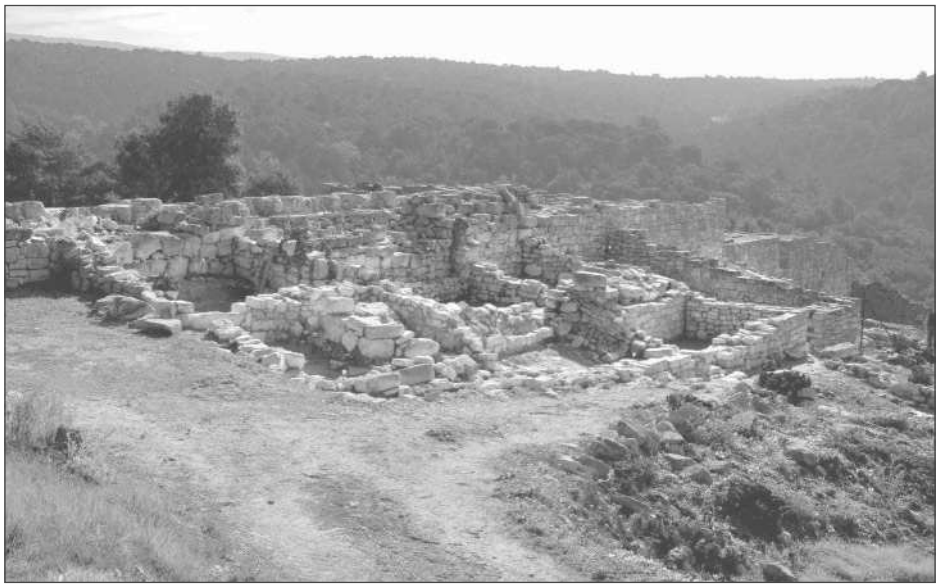

Figura 19. Ruïnes de la part residencial del mas Montgròs, adossades a la cara interna de l'antiga muralla ibèrica principal, vistes des del nord-oest. Foto: Montserrat Baldomà, 2009, SPAL

Figura 20. Diversos fragments de la tapadora d'un lekanis de ceràmica àtica de figures roges, amb decoració d'una escena de gineceu, datable entre el 375 i el 350 aC. Foto: M. Baldomà, 2009, SPAL

Figura 21. Punta de fletxa de bronze d'aletes i peduncle, de la qual només s'ha conservat el cap triangular. Per la posició estratigràfica es pot datar de la segona meitat del segle IV aC. Foto: M. Baldomà, 2006, SPAL

Figura 22. Fíbula de bronze de doble ressort format per tres espires cadascun. La mordassa està rematada per un ganxo destinat a subjectar la punta amb l'arc, que restaria fixat amb unes rodelles, de les quals se'n conserva una. Aquesta part està decorada amb una dena de corall de forma cilíndrica. Datació estratigràfica: c. 300 aC. Foto: M. Baldomà, 2006, SPAL

Aquestes estructures no són les úniques que hi havia al Montgròs a l'època medieval. Més al nord, al vèrtex de l'esquena d'ase on s'havia assentat la fortificació ibèrica (C5), hi ha un mur perpendicular que podria haver delimitat una feixa o tancat una pleta. A més, a llevant del recinte emmurallat van aparèixer una sèrie de parets molt arrasades, que configuraven recintes de difícil interpretació. També s'han d'esmentar les restes de feixes que apareixen a la banda de ponent del recinte, entre els sectors B1 i C3, que corresponen a l'ordenació en diferents terrasses de tota aquesta superfície. D'altra banda, cal parar atenció en el fet que les capes medievals d'enderroc excedeixen de molt l'àrea ocupada per les construccions d'aquella època estudiades fins ara, cosa que augura nous descobriments en el futur. A més, aquests estrats palesen que l'abandó de la fortificació ibèrica no va suposar-ne l'arrasament ni tampoc el colgament del pany principal, i que d'aquestes ruïnes, raonablement conservades, se'n va tornar a fer ús a l'època medieval.

Quant a la datació de totes aquestes estructures, el material arqueològic aparegut ha resultat esclaridor. Per tal d'esbrinar-ne la data de fundació i del primer període d'ús només comptem amb la ceràmica utilitària local o regional grisa i oxidada, feta al torn lent. Com que la tipologia d'aquest material no presenta grans canvis durant els segles XI i XII, hem recorregut a l'estudi fisicoquímic d'algunes peces. Així, la datació per termoluminescència[18] de sengles mostres procedents de les unitats estratigràfiques 632 i 633 ha proporcionat els resultats següents:

UE 632. Edat: 972 ± 51 anys BP, data de calendari: 1037 ± 51.
UE 633. Edat: 888 ± 44 anys BP, data de calendari: 1121 ± 44.

Si tenim en compte que la unitat 632 correspon a la fundació de l'edifici trobat als sectors B5 a C2 i la 633 a un moment del seu funcionament ple, podem concloure que aquesta construcció, probablement la més important d'època medieval establerta al jaciment, es degué bastir entre l'últim o el penúltim decenni del segle X i, a tot estirar, el tercer quart del segle XI, i que, entre finals d'aquest mateix segle o una mica més tard de mitjan segle XII, es trobava en ple ús.

Quant a l'abandó d'aquest edifici i d'altres dependències perifèriques, la tipologia de la ceràmica i les monedes trobades als estrats de destrucció és més explícita, i no cal recórrer a anàlisis. Pel que fa al numerari, cal esmentar dues monedes de Jaume I, l'una apareguda el 1975 i l'altra el 1998, les quals tenen una forquilla cronològica àmplia, ja que van romandre en el circuit fins al segle XIV ben avançat. Més precisions aporta la troballa d'un plat de balança per comprovar el pes dels florins, el qual proporciona un *terminus ante quem* de cap al 1365 (Fig. 23). Aquestes peces, estudiades per M. Clua (2002 a, b), complementen l'aparició en els mateixos estrats de ceràmica catalana decorada en verd i manganès, així com ceràmica valenciana decorada en blau. Tot això ens situa a les acaballes del segle XIV o al primer o segon decenni del segle XV.

La documentació escrita, per la seva banda, no dóna de moment indicis primerencs sobre el lloc del Montgròs. El castell del Brull tradicionalment s'ha identificat amb la fortificació en ruïnes conservada en un turonet proper a l'Ajuntament i l'església parroquial. En aquest indret el nostre Servei hi va dur a terme, el 1998, un sondeig preliminar dirigit per Joan Menchon (2004), i només s'hi van trobar vestigis del segle XII com a màxim.

18. Duta a terme per Pedro Benéitez i Asunción Millán, del Laboratori de Datació i Radioquímica, de la Facultat de Ciències de la Universitat Autònoma de Madrid, el 22 d'octubre de 2009.

Tanmateix, atès que, segons Pladevall i Benet (1984, p. 148), el terme del Brull és documentat des del 963, es podria considerar que la fase medieval del jaciment es va iniciar al segle x, moment en què el sistema feudal i la nova estructura del poblament ja estaven fermament establerts al comtat d'Osona. D'altra banda, comptem amb l'esment documental de diferents senyors del lloc del Montgròs al llarg dels segles xiii i xiv, i de l'aparició d'un mas del mateix nom que, al segle xv, ja era fora d'ús (Pladevall, 1998, p. 31; Galí, 2010). Tot això ens fa pensar que, o bé la primera ocupació medieval del Montgròs va començar aprofitant l'antiga fortificació ibèrica amb el mateix caire defensiu que havia tingut segles enrere, o bé, senzillament, que el mas és molt més antic que les referències documentals que en posseïm. La primera hipòtesi és la més suggestiva, però, de moment, l'abast i la mena de les troballes arqueològiques impedeix de confirmar-la.

De l'època moderna i contemporània no s'hi ha documentat cap construcció, però el descobriment de ceràmica dels segles xvii al xix, sempre a llevant de la muralla i en poca quantitat, demostra que el lloc va ser freqüentat durant aquest període. Ja al segle xx, a principis de la dècada de 1970 es va obrir un camí al centre de la fortificació, que va comportar la destrucció d'un tram de la muralla ibèrica principal, el qual va ser reconstruït pel nostre Servei l'any 2001.

Figura 23. Platet triangular de bronze d'una balança per comprovar el pes dels florins. Presenta el revers d'una d'aquestes monedes fet en relleu, terminus ante quem 1365. Foto: Maria Clua (Gabinet Numismàtic de Catalunya, MNAC), 2006, SPAL

Bibliografia

Anònim (1975) "Hallazgo de una muralla ibérica en el Brull". *Informació Arqueològica* [Barcelona], núm. 17, p. 133-135.

Barberà, J.; Carreras, T.; Enrich, J.; Llongueras; López Mullor, A. M.; Nuix, J.M.; Rovira, J.; Sanmartí, E. (1983) "Indígenes i colonitzadors. Turó del Montgròs. El Brull, Osona". *Exposició. L'Arqueologia i la nostra història. Deu anys d'excavacions arqueològiques de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Cultura, p. 42-44.

Burillo, F. (2001-2002) "Propuesta de una territorialidad étnica para el Bajo Aragón: Los Ausetanos del Ebro u Ositanos". *Kalathos* (Teruel), 20-21: 159-187.

Campo, M. (2004) "Nota sobre la dracma trobada el 1998 al Turó del Montgròs". A: *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001* [Barcelona: Generalitat de Catalunya], p. 182.

Cerdà, D. (1987) "La cerámica ática de barniz negro". A: Arribas, A. [*et al.*] *El barco de El Sec (Costa de Calviá, Mallorca). Estudio de los materiales*. Mallorca, 1987: 197-400.

Clua, M. (2002 a) *Circulació monetària des de l'època medieval a les comarques de Barcelona*. Barcelona: Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Diputació de Barcelona.

Clua, M. (2002 b) "Un plat de balança trobat al Turó del Montgròs (El Brull)". *Seminari Eines i instrumental metàl·lic (segles v-xv dC), Museu de L'Esquerda. Roda de Ter, 13 i 14 de juny de 2002*. Roda de Ter: 76-81.

Galí, D. (2010) "Els documents històrics del Mas de Montgròs". *Monografies del Montseny* (Viladrau), 25, 2010: 95-104.

Jacob, P. (1987-1988) "Un doublet dans la géographie livienne de l'Espagne antique: Les Ausetans de l'Ebre", *Kalatahos* (Teruel), 7-8: 135-148.

Jehasse, J. L. (1973) *La Nécropole préromaine d'Aleria (1960-1968)*, XXV suplemment à Gallia. Paris, 1973.

López Mullor, A. (2002) "Arqueología y restauración. El oppidum del Turó del Montgròs (El Brull, Barcelona)". A: *Actas de la I Bienal de la restauración Monumental Academia del Partal. L'Hospitalet de Llobregat (Barcelona), del 23 al 26 de novembre de 2000*. Barcelona: Diputació de Barcelona, Àrea de Cooperació, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, p. 53-65. (Quaderns Científics i Tècnics de Restauració Monumental; 13)

López Mullor, A.; Fierro, X. (2010) "La recerca arqueològica a l'*oppidum* del Montgròs", *Monografies del Montseny* (Viladrau), 25, 2010: 71-94.

López Mullor, A.; Fierro, X.; Riera, M. (2005) "Resultats de les excavacions de 1997 a 2003 a l'oppidum del Turó del Montgròs, el Brull (Osona)". A: *Món ibèric als països catalans* [*XII Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà, 14-15 de novembre de 2003*], vol. I. Puigcerdà: p. 141-162.

López Mullor, A.; Riera, M. (2004 a) "Intervencions recents (1997-2001) a l'oppidum del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)". A: *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, p. 135-185.

López Mullor, A.; Riera, M. (2004 b) "Resultats de les excavacions de 1997 a 2001 a l'*oppidum* del Turó del Montgròs (el Brull, Osona)". A: *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001. Comarques de Barcelona 1996-2000. La Garriga, 29 i 30 de novembre i 1 de desembre de 2001*. Vol. 1. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Ajuntament de la Garriga, p. 267-282.

López Mullor, A.; Rovira, J. (1982) "La fortificació ibèrica del turó del Montgròs (el Brull, Osona): darreres novetats". *Ausa* (Vic), X, 102,104: 193-199.

Menchon, J. (2004) "Resultats de la primera campanya d'excavació al castell del Brull (Osona)". *Actes del congrés Els castells medievals a la Mediterrània nord-occidental, Arbúcies 2003*. Girona: Diputació de Girona, Universitat de Girona, Universitat de Barcelona, p. 483-490.

Molas, M.D.; Mestres, I.; Rocafiguera, M. de (1988) "La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet (I): una aproximació als límits del territori ausetà". *Ausa* [Vic], núm. 121, (1988), p. 97-131.

Molas, M.D.; Mestres, I.; Rocafiguera, M. de (1991) "La fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet". A: *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles iv-iii aC), 6 a 9 de desembre de 1990*. Manresa: p. 245-248.

Molas, M.D.; Mestres, I.; Rocafiguera, M. de (1992) "La fortalesa ausetana del Casol de Puigcastellet (Folgueroles, Osona)". A: *Tribuna d'Arqueologia 1990-1991*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, p. 53-61.

Molist, N.; Rovira, J. (1986-1989) "L'*oppidum* ausetà del turó del Montgròs (el Brull, Osona)". *Empúries* [Barcelona], núm. 48-50, p. 122-141.

Molist, N.; Rovira, J. (1991) "La fortificació ibèrica del turó del Montgròs (el Brull, Osona)". A: *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'ibèric ple: (segles iv-iii aC), 6 a 9 de desembre de 1990*. Manresa: 249-264.

Moret, P. (1996) *Les fortificacions ibériques. De la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*. Madrid. (Collection de la Casa de Velázquez; 56)

Moret, P. (2008) "Turó del Montgròs (El Brull, Barcelone). Les fortifications à casemates de la haute vallée du Ter". A: *Recherches historiques et archéologiques sur l'Ibérie Antique, vol. 2. Architecture, urbanisme et organisation du territoire dans l'Ibérie de l'âge du fer à l'époque républicaine (VIIe - Ier siècle avant J.-C.),* Mémoire d'habilitation, Université de Toulouse-Le Mirail, 2008, p. 104-108, 132-136.

Morral, E.; Nieto, J.; Miquel, D. (1982) "Turó del Montgròs, el Brull". A: *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 242-245. (Excavacions Arqueològiques a Catalunya; 1)

Ollich, I.; Rocafiguera, M. de (1991) "Les etapes de poblament al jaciment de l'Esquerda. Les Masies de Roda de Ter, Osona (s. viii aC - s. xiv dC)". A: *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 101-110.

Ollich, I.; Rocafiguera, M. de; Buxó, D. (1993) *L'oppidum ibèric de l'Esquerda (1989-1991)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1993. (Memòries de les Intervencions Arqueològiques; 7)

Picazo, M. (1977) *Las cerámicas áticas de Ullastret*. Barcelona: Universidad de Barcelona. (Publicaciones eventuales; 28)

Pladevall, A. (1998) *El Brull: un terme entre la plana de Vic i el Montseny.* Barcelona.

Pladevall, A.; Benet, A. (1984) "El Brull. Castell del Brull". A: *Catalunya Romànica*. Vol. 2: Osona I. Barcelona: p. 148-152.

Rocafiguera, M. de (1995) *Osona ibèrica. El territori dels antics ausetans*. Vic.

Rovira, J.; López Mullor, A. (1982) "L'assentament del Bronze Final del turó del Montgròs (el Brull, Osona)". *Ausa* [Vic], X, 102,104, p. 187-192.

Rotroff, S. I. (997) *The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by American School of Classical Studies at Athens. Vol. XXIX. Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and related material*. Princeton (New Jersey), 1997, 2 vol.

Sparkes, B.A.; Talcott, L. (1970) *The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by American School of Classical Studies at Athens. Vol. XII. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C*. Princeton (New Jersey), 1970.

Villalba, P. (1980) *Les fonts literàries clàssiques sobre els Països Catalans*. Barcelona.